

Van: Mediadoc <fa634702@skynet.be>
Verzonden: zondag 13 mei 2012 9:26
Aan: Mediadoc
Onderwerp: Groene Belg 706: Het Goddelijke Universum: Over Pantheïsme en Panentheïsme
Bijlagen: Panthéisme.JPG

De Groene Filosoof 706

Onafhankelijk Belgisch e-dagblad - 13/05/2012 - 10 pagina's

'Het Goddelijke Universum': Over Pantheïsme en Pan-entheïsme "Alles is God" versus "Alles is in God" ?

"There is no official universal symbol for all types of pantheism, but one symbol used by the World Pantheist Movement is the spiral as seen in the curves of the nautilus shell, or in the spiral arms of a galaxy, showing the link between the cosmic physical and the biological ." (Wikipedia)

INTRO

Een Groene Belg over **pantheïsme en panentheïsme** ...

Hoog verheven. Maar dit ezine zou niet De Groene Belg noemen als het niet ook in zo'n filosofische artikels uitendelijk **om de natuur** zou gaan.

Een paar zingevende citaten uit het essay van Pascal Versvavel van vandaag:

- **"Mensen beschikken over een aangeboren neiging om een emotionele verbondenheid met ander levende organismen te voelen.** Dit uit zich onder meer in het verschijnsel dat mensen die niet in de natuur wonen een stukje natuur rondom hen proberen creëren:"
- "De natuur is niet voor ons geschapen maar **de natuur heeft ons geschapen**: we maken er onlosmakelijk deel van uit en hebben dus de verplichting om er zorgzaam mee om te gaan. We moeten de natuur in al haar schoonheid en diversiteit koesteren."
- "Een **evenwichtige spiritualiteit bestaat uit drie onderling verbonden dimensies: een innerlijke** dimensie (contemplatie, meditatie, filosofie, artistieke beleving en creativiteit), **een sociale** (vriendschap, naastenliefde, sociaal engagement) **en een ecologische** dimensie (natuurbeleving, natuurmystiek)."

Veel overdenkgenoegens gewenst, jpe

FILOSOFIE

'Het Goddelijke Universum'

OVER PANTHEISME & PANENTHEISME

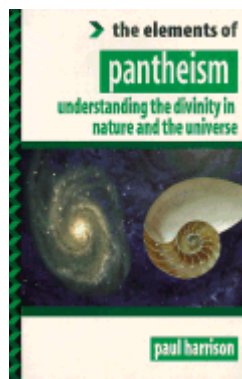
"Alles is God" versus "Alles is in God" ?

Pascal Versavel

Spinoza en Einstein, beiden worden ze al naargelang de bron beschouwd als pantheïsten of panentheïsten. Het verschil tussen pantheïsme en panentheïsme is dan ook soms niet duidelijk. De termen zijn afleidingen uit het Grieks. **Pan** betekent 'alles', **en** betekent 'in', en **theos** 'God'. Pantheïsme wil dus zeggen 'alles is God' en panentheïsme 'alles is in God'.

Om het onderscheid te verduidelijken wend ik mij tot het werk van een pantheïst en van een panentheïst. **Marcus Borg** is een toonaangevend nieuwtestamenticus en christelijk panentheïst. **Paul Harris** maakte voor internationale instellingen zoals de VN studies over milieu en ontwikkeling en is voorzitter van de World Pantheist Movement. (Voor zover mij bekend telt deze beweging geen Belgische tak.) Ondanks hun verschillend godsconcept en tegengestelde metafysica voel ik mij even goed thuis in het panentheïsme van Borg als in het pantheïsme van Harris. Beiden zijn vormen van spiritualiteit die verwijzen naar mijn twee culturele wortels: christendom en vrijzinnig humanisme.

Het pantheïsme volgens Paul Harris

De term pantheïsme werd voor het eerst gebruikt door de Ierse schrijver John Toland in **1705**. Maar de pantheïstische ideeën en concepten zijn veel **ouder**. Je vindt ze in verschillende vormen terug bij christelijke en islamitische (soefi) mystici en filosofen (Eckhart, Ibn Arabi), Griekse en Romeinse stoïcijnen (Marcus Aurelius) en in het taoïsme, het hindoeïsme en sommige vormen van boeddhisme.

Pantheïstische stromingen

Pantheïsme kent vele vormen en gedaanten. **Er zijn twee overtuigingen die alle pantheïsten gemeen hebben.**

Ten eerste geloven ze dat **het universum goddelijk is** of dat er geen scheiding of verschil bestaat tussen het universum en God. Het universum is **één geheel** waar alle individuele dingen deel van uitmaken op een onderling verbonden wijze. Deze eenheid van het universum en de natuur is geen gevoel of abstract geloof maar wordt gestaafd door de wetenschap. De ervaring van deze eenheid is het doel van de pantheïstische meditatie en mystiek.

Het tweede gemeenschappelijke element is een **diepe eerbied voor of verering van de natuur**. Als we het universum als de hoogste goddelijkheid kunnen beschouwen dan is de natuur de meest nabije, waardevolle en behartenswaardige uitdrukking ervan. Volgens de Amerikaanse sociobioloog Edward Wilson beschikken **mensen**

over een aangeboren neiging om een emotionele verbondenheid met ander levende organismen te voelen. Dit uit zich onder meer in het verschijnsel dat mensen die niet in de natuur wonen een stukje natuur rondom hen proberen creëren: het aanleggen van tuinen, planten van bomen, het in huis halen van planten en dieren. Op ethisch vlak impliceert het pantheïsme een zorgzame houding tegenover alle levende wezens en ecosystemen.

Het pantheïsme valt ruwweg in **drie stromingen** in te delen.

Dualistische pantheïsten denken dat **lichaam en geest (ziel) twee gescheiden substanties** zijn en dat de geest (ziel) op een of andere manier de dood van het lichaam kan overleven. Ze geloven echter niet in een hemel of hel maar wel dat ze steeds worden wedergeboren in dit universum of op deze planeet. Sommige dualistische pantheïsten menen dat het universum zelf een soort van collectieve ziel, geest of intelligentie bezit (die we God kunnen noemen) die ook aanwezig is in elk individu. Velen onder hen geloven verder dat het universum in de richting van een bepaald doel evolueert. Bekende dualistische pantheïsten zijn Hegel en Teilhard de Chardin. Dualistisch pantheïsme is populair binnen New Age kringen.

Monistische pantheïsten geloven dat er slechts **één fundamentele substantie** is.

Volgens **idealistische monisten** is dat **de geest**. De materiële wereld is een projectie van de geest (of in het geval van God, de Geest) en voor sommigen zelfs gewoon een illusie. In het Westen kent deze stroming weinig aanhang maar ze komt veel voor bij sommigen hindoeïstische en boeddhistische (yogacara) scholen.

Materialistische monisten menen dan weer dat **materie/energie** de enige reële substantie is en dat de geest een product is van de materie. Het **wetenschappelijke pantheïsme** behoort tot deze stroming.

Wetenschappelijk pantheïsme

Wanneer materialistische of naturalistische pantheïsten stellen dat het universum God(delijk) is, verwijzen ze niet naar enige bovennatuurlijke persoon of kracht maar bedoelen ze dat ze **dezelfde verering en ontzag voelen ten aanzien van de natuur en het universum als gelovigen voor God**. Het universum dat zichzelf schept en organiseert, is in zijn fundamentele mysterie en overweldigende kracht het enig echte 'goddelijke'. Critici vinden dat dergelijke pantheïsten een overbodige en misleidende extra naam geven aan het universum door God en het universum als synoniem te gebruiken. Maar, zo repliceert Harris, het universum als God(delijk) omschrijven is niet betekenisloos. Het vertelt inderdaad niets extra over het universum zelf maar het drukt wel de **krachtige emoties** van pantheïsten ten aanzien van het universum en natuur uit.

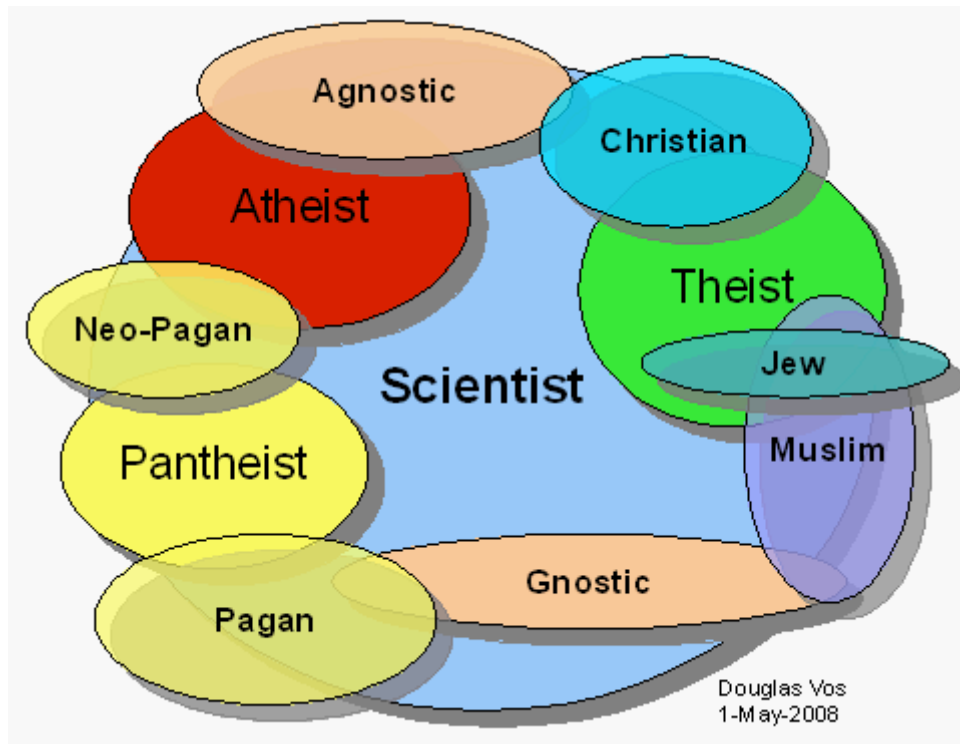
Maar er zijn ook pantheïsten die het woord 'God' omwille van de conventionele betekenis liever vermijden. Het wetenschappelijke of naturalistische pantheïsme is immers een vorm van **religieus atheïsme**: het verwerpt het bestaan van een bovennatuurlijke en persoonlijke God die het universum heeft geschapen. Hun voorwerp van verering is het universum en de natuur zelf. De natuur is niet voor ons geschapen maar **de natuur heeft ons geschapen**: we maken er onlosmakelijk deel van uit en hebben dus de verplichting om er zorgzaam mee om te gaan. We moeten de natuur in al haar schoonheid en diversiteit koesteren.

Alle materie, energie en leven vormen volgens Harris **een onderlinge eenheid** waar we deel van uit maken. **Materie is geen minderwaardige substantie** in vergelijking met de geest maar wonderbaarlijk levendig en creatief. Materie is volgens de moderne fysica onderling uitwisselbaar met energie. Het omvat voor pantheïsten verder ook anti-materie en onzichtbare krachten en velden die we kunnen waarnemen door hun effecten (zoals zwaartekracht of elektromagnetische velden.) Als het menselijke brein en al de gedachten die het produceert, zoals de inzichten van de Boeddha en Einstein, manifestaties van materie zijn, dan is materie volgens Harris subliemer dan de meeste mensen ooit vermoed hebben.

Lichaam, psyche en geest zijn niet gescheiden maar onafscheidelijk één. Daaruit volgt dat er geen ziel is die de dood kan overleven. **Acceptatie van de dood** is essentieel voor een wetenschappelijk pantheïst. Vele pantheïsten vinden troost bij de gedachte dat wanneer ze sterven hun elementen en energie **opgaan in de natuur** die ze liefhebben en de bouwstenen vormen van nieuwe levensvormen.

Het universum heeft geen geest. Bewustzijn en intelligentie zijn wel onderdeel van het universum, namelijk in de vorm van het bewustzijn en intelligentie van mensen en ander voelende wezens op aarde (en wie weet andere planeten.) In zeker zin kunnen intelligente wezens beschouwd worden als het bewustzijn van de kosmos. Wetenschap en empirische waarneming vormen de beste methoden om kennis over het universum te verwerven. Ieder individu heeft directe toegang tot de ultieme werkelijkheid, dit is het universum en de natuur zelf,

door middel van perceptie en emotie. Er bestaat geen geheime wijsheid die enkel toegankelijk is door schriftelijke openbaringen of goeroes.

Religie van 21ste eeuw?

Harris is optimistisch over de groeikansen van het **(wetenschappelijk) pantheïsme**. Het sluit immers **naadloos aan bij onze tijd**. Pantheïsme heeft een gezonde en positieve attitude tegenover seks en het lichaam. Het biedt een **antwoord op de ecologische crisis**. Het past perfect bij het ruimtetijdperk waarin we steeds meer leren over het universum. En het omarmt zonder voorbehoud alle **wetenschappelijke inzichten**. Wetenschap evolueert van een louter mechanistische reductionistische visie naar een meer holistisch begrip van de complexiteit van het universum. In het licht van de mysteries van de kwantumfysica en kosmologie lijkt een eenvoudig 'naakt' atheïsme ontoereikend als religieuze filosofie. We zien ook een **groeierende aanhang van religies met een pantheïstische en natuur georiënteerde insteek**, zoals taoïsme, zen, paganisme (modern heidendom, zoals nieuwe heksen) en *Deep Ecology*.

Maar om het pantheïsme bekender te maken en samen sterker te staan is het **nodig dat het zich organiseert**. Veel pantheïsten staan daar echter huiverachtig tegenover, vaak omwille van negatieve ervaringen met traditionele religieuze organisaties.

In de VS zijn er niettemin twee pantheïstische organisaties opgericht. De **Universal Pantheist Society** staat open voor alle strekkingen binnen het pantheïsme.

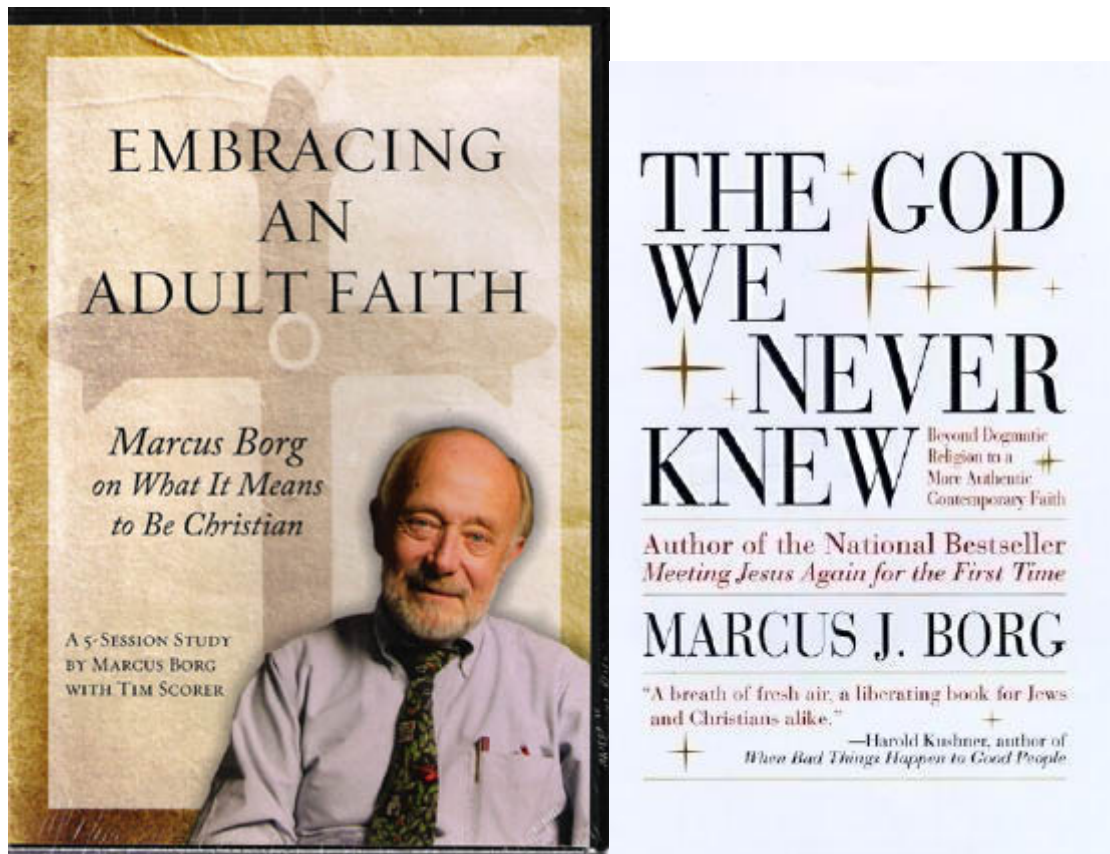
De **World Pantheist Movement** richt zich dan weer op alle vormen van naturalistische spiritualiteit: wetenschappelijk pantheïsme, religieus humanisme, religieus naturalisme, positief atheïsme, *deep ecology*, filosofisch taoïsme, modern stoïcisme, Gaia religie en Westerse vormen van boeddhisme die het bovennatuurlijke afwijzen.

Op haar website vat deze beweging haar **visie** in volgende punten samen:

- verering van de natuur en het universum
- actief respect en zorg voor de rechten van alle mensen en andere levende wezens
- het vieren van ons leven in ons lichaam op deze mooie planeet als een genoegen en een voorrecht
- een stevig naturalisme zonder het geloof in bovennatuurlijke dimensies of fenomenen
- respect voor de rede, het bewijs en de wetenschappelijke methode als beste manier om de natuur en het universum te begrijpen
- het verdedigen van religieuze tolerantie, vrijheid van religie en totale scheiding van kerk en staat

Maar de grootse groeipool van het moderne pantheïsme ziet Harris in gelovigen in de **traditionele religies die hun geloof op pantheïstische wijze herinterpreteren**. Een voorbeeld is *Creation Spirituality*, opgericht door de uit zijn priesterfunctie ontzette Matthew Fox die het christendom in hoge mate op pantheïstische wijze herinterpreteert. Maar Fox noemt zichzelf een panentheïst. Panentheïsme neemt een tussenpositie in tussen het theïsme en pantheïsme. Misschien zal het als een historische tussenfase fungeren van theïsme naar pantheïsme. In het volgende deel neem ik een voorbeeld van het panentheïsme onder de loep.

Het panentheïsme volgens Marcus Borg

Omdat hij als kind christelijk opgevoed werd, dacht Marcus Borg dat hij wel wist wat het woord God betekent: een bovennatuurlijk wezen ergens daarbuiten dat de wereld geschapen heeft, dat af en toe in de aardse aangelegenheden tussenkwam (zoals opgetekend in de bijbel) en bij wie we na de dood in de hemel zouden zijn, op voorwaarde dat we deden of geloofden wat hij van ons verlangde. **Als jongvolwassene evolueerde Borg van theïsme via deïsme naar atheïsme. In feite doorliep hij onbewust de westerse cultuurgeschiedenis. Van het atheïsme zette hij de stap naar panentheïsme.** (Waarbij ik me dus afvraag of dit dan de voorbode van een nieuwe fase in de Westerse religieuze cultuurgeschiedenis is.)

Godsconcepten

Volgens Borg vinden we **in de bijbel** en de christelijke traditie **twee basisconcepten over God die fundamenteel verschillend zijn**.

Het eerste, dat hij omschrijft als het 'bovennatuurlijke theïsme', is dat van **de bovennatuurlijke God** ergens daarbuiten, het Godsbeeld van zijn kindertijd en het wijdst verspreid onder christenen en niet-christenen. Zo wijd verspreid zelfs dat de meeste mensen, zowel gelovigen en als ongelovigen, het christendom identificeren met dit Godsbeeld. God is transcendent, d.w.z. staat boven of buiten de wereld. Deze God kan men niet ervaren, men moet er in geloven.

Het tweede basisconcept is **God als de alomvattende Geest**. God als de Geest (Spirit) of het heilige is een niet-materiële laag of dimensie van de werkelijkheid rondom ons. Alles wat er is, is in God. God is meer dan het universum maar het universum is in God. Dit Godsconcept is **panentheïsme**. Dit panentheïsme maakte het voor Borg mogelijk terug christen te zijn. Want hoewel het transcendente Godsbeeld als typisch christelijk wordt beschouwd stelt de orthodoxe christelijke traditie eigenlijk dat God zowel transcendent als immanent is. Het panentheïsme bevestigt dat God zowel **transcendent als immanent** is, terwijl het bovennatuurlijk theïsme de

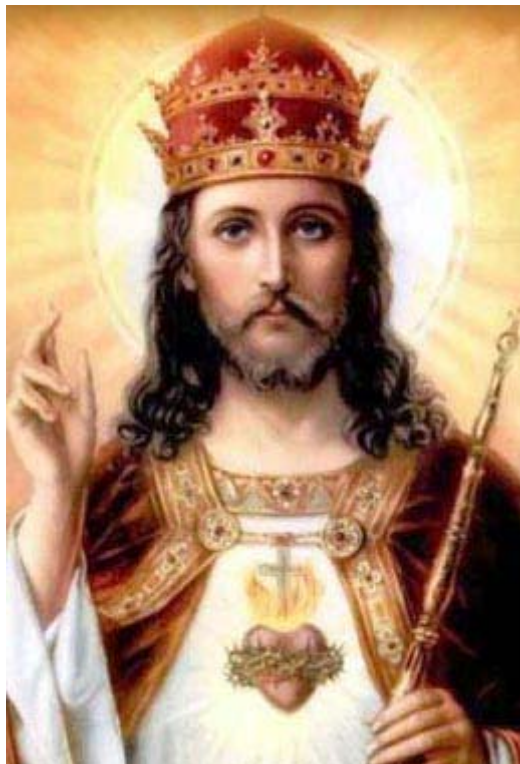
immanentie van God miskent. Binnen het christendom groeide zelfs de opvatting dat transcendentie en immanentie elkaar wederzijds uitsluiten.

Merkwaardig gingen christenen naarmate de transcendente bovennatuurlijke God steeds onwaarschijnlijker werd, zich steeds harder vastklampen aan dit Godsconcept. De taal van de bijbel en de christelijke devotie creëert inderdaad de indruk dat God een bovennatuurlijk antropomorf wezen is buiten het universum.

Maar er is ook een andere taal in de bijbel te vinden die stelt dat de natuur en de mensen vervuld zijn met de glorie (lees heiligheid) van God. Buitengewone ervaringen (zoals mystieke ervaringen) van het heilige, zowel binnen de christelijke als andere tradities, suggereren eveneens dat God of het heilige niet enkel daarbuiten is maar ook hier rondom ons. (Dergelijke ervaringen zijn voor Borg geen Godsbewijzen maar wel aanwijzingen voor de mogelijkheid ervan.) Het transcendente karakter van God verwijst dan weer naar het **mysterie en de onuitdrukbaarheid** van God. Zoals Augustinus het formuleerde: *'Voor je God ervoer, dacht je dat je kon praten over God; wanneer je God begint te ervaren, besef je dat wat je ervaart niet in woorden kan worden uitgedrukt'*. Als ons denken over God (onze concepten, onze beelden) zijn pogingen om het onuitdrukbare uit te drukken. Dit geldt evenzeer voor het panentheïstische Godsconcept.

Godsmodellen

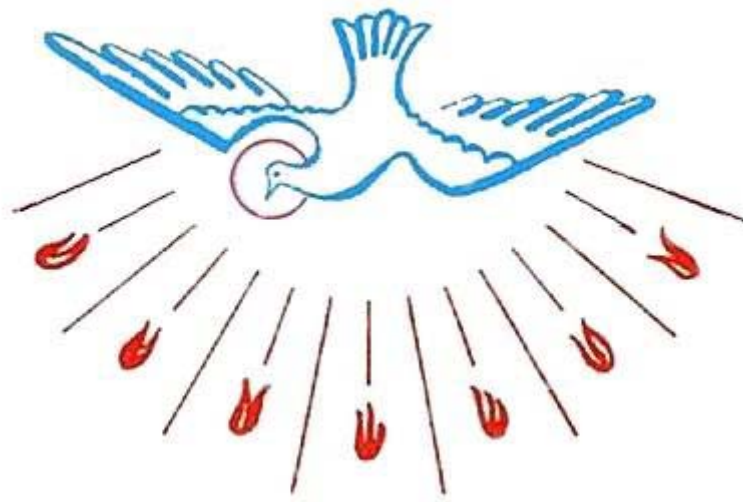
In de bijbel vinden we heel wat verschillende beelden van God. Er zijn beelden afkomstig uit de politieke wereld (God als koning, krijger, wetgever), het dagelijkse leven (God als pottenbakker, herder, vader, moeder, minnaar, wijze vrouw, barende vrouw) en de natuur (God als leeuw, beer, vuur, wind, rots). Al deze metaforen hebben zich gegroepeerd rond twee modellen van God: **het monarchale model** (God als koning) en **het model van de Geest** (Spirit). Het monarchale model is het dominante model binnen het christendom maar daarnaast is ook het model van de Geest als alternatief blijven bestaan. Deze twee modellen corresponderen respectievelijk met het transcendente en transcendente-immanente basisconcept van God. Zoals steeds zijn dergelijke modellen ideaaltypes en verwerken aanhangers van een bepaald model elementen van het andere in hun visie.

Zoals de term aangeeft steunt het monarchale model op het beeld van **God als koning**. God wordt verbeeld als een mannelijke autoriteitsfiguur die de heerser van het universum is. Omdat de aardse koningen mannen zijn, wordt God voorgesteld als mannelijk. Net als zijn aardse tegenhanger is hij de wetgever en rechter. Maar hij is veel machtiger, hij is **almachtig**. Dit beeld suggereert ook dat God **veraf** is. De afstand tussen koning en onderdaan (sociaal, cultureel en ruimtelijk) was ten tijde van de bijbel ook al immens. Net zoals de aardse koning op een heuvel in een ommuurd paleis woont, zo staat God buiten de wereld. Onze verhouding tot deze God is die van **onderdaan**. Bovendien zijn we dan nog eens ongehoorzame en onbetrouwbare onderdanen. We zijn **zondig** omdat we ons niet houden aan Gods wetten en net als misdaad verdient zonde straf. Maar deze God houdt toch van zijn onderdanen en biedt hen de kans hun verdiende straf te ontlopen. Dat kan door offers en oprecht **berouw**. Binnen het koninkrijk Israël werd dit geïnstitutionaliseerd in de tempelcultus van Jeruzalem. In de

christelijke versie gaat de liefde van God zelfs zo ver dat hij zijn eigen zoon offert. Binnen dit model wordt Jezus de koning die over ons zal oordelen bij het Laatste Oordeel. Dit monarchale model maakt van zonde (in de zin van ongehoorzaamheid aan God) en schuld het centrale thema binnen het christendom. Het leidt tot een **negatief beeld van onszelf**, namelijk zondaars die berouw moeten hebben. Berouw wordt dan vooral gezien als het hebben van een heel slecht gevoel over zichzelf. De interne dynamiek van het christendom wordt ook een **prestatie-model**: onze eeuwige bestemming hangt af van het voldoen aan vereisten (gehoorzamen, geloven). Ideologisch gaat het gepaard met de **dominantie** van de mens over de natuur, van de elite over de massa en van de man over de vrouw. De schepping is een product van God: God staat in de relatie tot de schepping als een pottenbakker tot zijn pot. De radicale scheiding tussen God en schepping maakt van de **natuur niets heilig**. Zoals God heerst over het universum mag de mens heersen over de natuur. Het versterkt een **antropocentrische visie** op de natuur: de natuur heeft enkel een instrumentele waarde voor de mens, geen intrinsieke waarde op zich. Het monarchale model is vaak gebruikt om de **maatschappelijke structuur te legitimeren**. De aardse koning is een soort regent aangesteld door God. (Dit neemt niet weg dat het beeld van God als koning ook vaak gebruikt werd, om de macht van de aardse koning te ondermijnen, zoals de profeten en Jezus gedaan hebben.) Tot slot legitimeert God als mannelijke monarch de overheersing van mannen over vrouwen.

Gelukkig zijn vele christenen die binnen dit model van God als koning leefden er in geslaagd om de liefde van God centraal te stellen en zo het model te overstijgen.

Er is echter ook een **ander model, dat van de Geest**. In de Bijbel wordt Geest vaak gebruikt om Gods aanwezigheid in de schepping, de geschiedenis van Israël en het leven van Jezus en de vroege kerk aan te duiden. Als metafoor voor het heilige verbeeldt de Geest God als een non-materiële werkelijkheid die het hele universum doordringt maar tegelijk meer is dan het universum. Het heeft dus een bredere betekenis van de Heilige Geest in de christelijke doctrine. Het Hebreeuwse woord dat als geest vertaald wordt is *ruach* en betekent ook **wind en adem**. Beide zijn onzichtbaar maar reëel. We kunnen de wind niet zien maar wel de aanwezigheid en de effecten ervan voelen. De adem is als de wind in het lichaam.

Metaforisch is God als de Geest **in en buiten ons**. Het roept **zowel nabijheid als transcendentie** op. Een aantal andere metaforen die met dit model samenhangen zijn God als moeder, intieme vader (de *abba* van Jezus; in tegenstelling tot autoritaire en patriarchale vader die in het monarchale model thuishoort) en wijsheid (Sophia, de vrouwelijke verpersoonlijking van de wijsheid van God). Dit model beïnvloedt ons Godsbeeld op verschillende manieren. Het roept een gevoel van nabijheid, relatie en verbondenheid op. Het gebruik van mannelijke en vrouwelijke metaforen zorgt er voor dat we God niet langer identificeren met het mannelijke maar maakt duidelijk dat God uiteindelijk **mannelijk noch vrouwelijk** is.

Het gebruik van zowel antropomorfe als niet-antropomorfe metaforen heeft een dubbele implicatie. Antropomorfe beelden van het heilige worden soms gezien als menselijke projecties (maar dat geldt voor alle Godsbeelden) maar ze suggereren ook een persoonlijke dimensie in de relatie tot God. Maar de niet-antropomorfe beelden maken dan weer duidelijk dat God meer is dan een persoon. Samen leiden ze tot de conclusie dat **de relatie tot God een persoonlijke relatie is, ook al is God dus meer dan een persoon**. Het heilige is niet gewoon een levenloos mysterie maar een aanwezigheid.

Al deze metaforen hebben **een affectieve dimensie** die onze psyche beïnvloedt. God als wind en adem of verzorgende moeder voelt heel wat anders aan dan God als koning, wetgever en rechter. Zonde krijgt ook een andere betekenis. Het is geen ongehoorzaamheid aan God maar een vervreemding van God, afgescheiden zijn van de Geest die rondom ons, blindheid voor de aanwezigheid van God. Het christelijke leven staat dan ook in het teken van het herstel van deze relatie door het openen van het hart voor God. Dit resulteert in een transformatie die zich uit in een groeiend **mededogen**.

Spiritualiteit en natuurbeleving

Franciscus

van Assisi

Borg laat jammer genoeg na de implicaties van het panentheïsme voor onze houding t.o.v. de natuur door te denken. Een consequent doorleefd panentheïsme leidt immers tot een andere relatie met de natuur dan binnen het bovennatuurlijke theïsme. Dit ziet de natuur immers als een nuttig gebruiksinstrument door God geschonken aan de mens en waar de mens naar eigen goeddunken mag over heersen. Maar ook in dit geval betuigt de mens weinig respect aan God door de vrucht van zijn creatieve schepping te verknoeien voor geld en luxe. **De ontheiliging van de natuur door het theïstische christendom** wordt door de Belgische filosoof Ulrich Libbrecht treffend omschreven als **vadermoord**.

De Joodse mysticus Jezus van Nazareth vatte het religieuze leven samen als twee opeenvolgende richtlijnen: **'Bovenal bemin God en heb uw naaste lief als uzelf.'** De Benedictijner monnik Laurence Freeman merkt op dat het vanuit theologisch oogpunt inderdaad in die volgorde gebeurt maar vanuit psychologisch oogpunt **omgekeerd**. Enkel wie zichzelf op waarachtige wijze liefheeft (wat iets anders is dan eigenwaan, egocentrisme en narcisme) kan zijn naaste op waarachtige wijze liefhebben. En God waarachtig beminnen kan pas als we geleerd hebben ons naaste waarachtig te beminnen als onszelf.

Voor een panentheïst geldt voor de natuur hetzelfde als de naaste. Net zoals de theïst **God kan ervaren in het gelaat van de ander** (zie het werk van Martin Buber en Levinas), kan de panentheïst daar bovenop God ervaren **in het contact met de natuur**. Omdat de natuur goddelijk is, verloopt de weg naar God ook via de natuur.

Een **evenwichtige spiritualiteit bestaat dus uit drie onderling verbonden dimensies: een innerlijke** dimensie (contemplatie, meditatie, filosofie, artistieke beleving en creativiteit), **een sociale** dimensie (vriendschap, naastenliefde, sociaal engagement) **en een ecologische** dimensie (natuurbeleving,

natuurmystiek). Dit geldt mijns inziens voor elke vorm van spiritualiteit: agnostisch, atheïstisch, theïstisch, pantheïstisch, panentheïstisch... Voor een panentheïst kan God beminnen niet zonder de natuur te eren want de natuur is een deel van God. De natuur ontheiligen of vernietigen betekent dus een deel van God ontheiligen of vernietigen. Is er een grotere zonde denkbaar?

Bronnen:

Marcus **Borg**: *The God we never knew. Beyond dogmatic religion to a more authentic contemporary faith*, 1997.

Paul **Harris**: *Pantheism. Understanding the divinity in nature and the universe*, 1999.

Universal Pantheist Society: www.pantheist.net

World Pantheist Movement: www.pantheism.net

De Groene Belg-Abonnement

Voor ieder met beperkt budget: 10 tot 25 Euro / jaar

Gewoon abonnement: 50 Euro / jaar

Steunabonnement: 75 of 100 of ... Euro / jaar

Abonnement te betalen op 425-3156711-39 van vzw Mediadoc, Broux 73, 4830 Limbourg

www.mediadoc.be - www.degroenebelg.be

De Groene Belg is een onafhankelijke uitgave van vzw Mediadoc. Voor alle correspondentie:
mediadoc.diva@skynet.be